

Док му је копнило тело и крунило се његово људско достојанство, бринуо је једино о ономе до чега му је било стало и што је, уосталом, и у песмама све одређеније поистовећивао са животом — о своме делу. Ту, изнад Жагубице, чије је име забележио уз датуме настанка песама, у стешњености логорског кревета на спрат, у неком кутку, на трави, где се издвојно удова обамрлих од напора и исцрпљености, настајали су његови најлепши и најпотреснији стихови, најлепше и најпотресније песме мађарске књижевности у том њеном драматичном тренутку обрачуна и плаћања за мегаломанске заблуде. Све су оне, увериће се читалац, делови једног непрекидног лирског извештаја о страдању и суочавању са страдањем, о откинутости од живота и његових аркадијских радости у стварању и зрењу; једно усамљеничко, али видовито, загледање дна епохе фашизма у последњим његовим трзајима.

Александар Тишма

Миклош Радноти: БОРСКА БЕЛЕЖНИЦА

БОРСКА БЕЛЕЖНИЦА

- Наслов оригинала
Radnóti Miklós: BORI NOTESZ
- С маџарског превео
Данило Киш
- Предговор
Александар Тишма
- Главни и одговорни уредник
Томислав Тешовић
- Лектор
Славиша Јевтић
- Технички уредник
Иван Ранчковић
- Коректура
Јелена Лазаревић
Милка Вукашиновић
- Фотографије и прилози
Архив Народне библиотеке Бор
- Издавачи
Народна библиотека Бор
Књижевна омладина Бор
Самоуправна интересна заједница културе Бор
- Тираж
2.000 примерака
- Штампа
Штампарија „Бакар” Бор

МИКЛОШ РАДНОТИ

БОРСКА БЕЛЕЖНИЦА

БОР, 1979.

ПОСЛЕДЊЕ ПЕСМЕ МИКЛОША РАДНОТИЈА

Песме преведене и објављене у овој књизи потичу из масовне гробнице у селу Абда на крајњем северозападу Мађарске. Приликом ексхумације, после рата, оне су нађене у стражњем џепу панталона на једном од двадесетдва тела људи убијених пушчаним и револверским мецима, претежно у потиљак. Тело под бројем 12, у чијем је стражњем џепу панталона нађена свешчица са ћирилички одштампаним насловом „Авала 5”, идентификовано је као леш др Миклоша Раднотија (*Miklós Radnóti*), а песме уписане у ту свеску као последња остварења овог мађарског песника.

Свеску је Радноти купио у Србији, у Бору, од једног сељака, и све у њој садржане песме написао је као принудни радник у борском руднику за време окупације, што објашњава и осмишљава њихово објављивање на српскохрватском језику бригом Народне библиотеке у Бору.

Радноти је у Бор доспео 1. јуна 1944. године као припадник такозване радне службе, у коју је Хортијева, па затим Салашијева Мађарска мобилисала Јевреје да би, исцрпљујућим радом у ратним подручјима, самлела њихову живу снагу и евентуални отпор. У овом случају она је послала хиљаду петсто тих својеврсних робова на послугу немачкој организацији „*Todt*”, у замену за испоруке бакра и хрома, које нису никад уследиле.

Они су градили пругу, која неће бити изграђена у току рата. Али, главна сврха њиховог одашиљања у удаљену Србију била је, ипак, постигнута: без одговарајуће хране и без довољно одмора у баракама пуним вашију и стеница, мучени су тешким физичким послом, коме већина није била вична ни дорасла, кажњавани за прекршаје кундачењем, везивањем и стрељањем.

Раднотију је ово био већ трећи наврат присилног рада и он му се подвргао са осећањем катаклизме.

*У такво сам доба живео на земљи
кад човек беше тако ниско пао
да је својевољно, страшно, без наредбе клао.*

Тако пише он у песми *Одломак*, датираној 19. маја 1944. године, у само вече пред поменути последњи одлазак. О себи говори, не случајно, у прошлом времену, као да је већ мртав, и не са тажњом да излије свој јад, него да трезвено просуди о своме положају, као појединца, у свету који га окружује. Обе особине тих последњих стихова, писаних још у питомини радне собе, карактеристичне су за целокупно Раднотијево песништво. Оно рачуна са скорим присилним прекидом свога тока са смрћу, мири се с њом као да се већ збила, и користи преостало време да би се сведочило о околностима тог присилног прекида, који схвата обележјем епохе.

До таквог мирења са обележеношћу жртве Радноти је стигао сразмерно кратком, али стрмом развојном стазом. Његово рођење (1909.) узроковало је смрт матере и брата близанца; оца је, такође, изгубио рано; пошто је кратко време, под притиском старатеља, фабриканта, провео у свету цифара и новца, отргао се и потпуно посветио својој унутрашњој вокацији — књижевности. Спадао је у ред учених мађарских песника, настављача традиције часописа „*Nyugat*” (Запад), који се, како му и име казује, ослањао на достигнућа европске и, посебно, класичне литературе, али је

био и калионица мађарске модерне поезије на челу са Адијем. Радноти се у том кругу одликовао својеврсним спојем фолклорног и митског, којима се доцније надовезује све јачи социјални акценат; али свој прави глас, јединствен и препознатљив, налази у сучавању са наступајућим фашизмом 1933. године, када пише своју четврту књигу „Ujhold” (Млад месец), објављену две године касније. Већ у уводној песми ове збирке, *Као бик*, Радноти исказује три јасно одељена времена:

*Један сам живот живео досад, као млад бик
који се с бременитим кравама досађује у
подневној
топлини и, да огласи снагу, јури се у круг
и уз игру испушта из пљувачке пенаст барјак.*

А потом:

*Живим и сада као бик, али као
бик који устукне на сред зрикавачке ливаде
и високо оњуши ваздух. Осећа да се у шумама
планинским зауставила кошута; чуљи уши и
одскаче
с ветром, који шиштећи доноси мирис вучјих
крда,
њуши високо и не бежи, као што беже срне.*

И закључује:

*Тако се борим ја и тако ћу пасти,
па ће за поуку добима касним кости ми
чувати предео.*

До испуњења тог предсказања остало му је тада још десетак година. Те године Радноти испуњава дорађујући своја књижевна средства, тражећи и налазећи нове симболе за своје осећање живота сученог са смрћу, опробавајући се у новим формалним решењима. Преводи Хорација, чије еклоге постају узор његовим сопственим, а

уједно и путоказ ка Ла Фонтену; друга грана класичне поезије, еротска, доводи га до Гетеових *Римских елегија*; радозналост и страст пресађивања отварају му пут до Шелија и Китса, Валтера фон дер Фогелвајдеа, Хелдерлина и Мерибеа, а међу новима до Франсиса Жамса, Аполинера, Коктоа, и Елијара. Године 1936. објављује четврту сопствену збирку „*Járkálj csak, haláraitélt*” (Само хо-дај, на смрт осуђени, а 1938. последњу „*Meredek út*” (Стрма стаза). А одатле више није далеко до цитираних стихова „У такво сам доба живео на земљи . . .”, после којих следи одлазак у Бор.

У Бору се Радноти утопио у безимено робље, не свративши на себе никакву посебну позорност. Крхке телесне грађе али здрав, некад страстан планинар, смучар и веслач, одолевао је како-тако тешким условима рада у логору, али је слабио. Није имао новаца, ни вредносних ствари којима би обезбеђивао допунску исхрану уз лошу и изгладњујућу логорску храну (намерно је све оставио код куће, жени, која је после његовог одласка почела да се крије, нити је, као човек књиге и мисли, умео да се укључи у трампу и црну берзу, која је у свим логорима, слично корову на буњишту, бујала. Сем двојице-тројице упућених, нико од његових сулогораша, а да о стражарима и не говоримо, није знао да је тај роб, што тегли прагове и шине посрћући под псовкама и ударцима, један од најзначајнијих мађарских песника. Он је нерадо и помињао свој изузетни позив, мада га, ако је долазио до изјашњавања, није прећуткивао.

Док му је копнило тело и крунило се његово људско достојанство, бринуо је једино о ономе до чега му је било стало и што је, уосталом, и у песмама све одређеније поистовећивао са животом — о своме делу. Ту, изнад Жагубице, чије је име забележио уз датуме настанка песама, у стешњености логорског кревета на спрат, у неком кутку, на трави, где се издвојио удова обамрлих од напора и исцрпљености, настајали су његови најлепши и најпотреснији стихови, најлепше и најпотресније песме мађарске књижевности у том ње-

ном драматичном тренутку обрачуна и плаћања за мегаломанске заблуде. Све су оне, увериће се читалац, делови једног непрекидног лирског извештаја о страдању и суочавању са страдањем, о откинутости од живота и његових аркадијских радости у стварању и зрењу; једно усамљеничко, али видовито, загледање дна епохе фашизма у последњим његовим трзајима.

То лирско бележење Радноти је наставио и после повлачења логора 21. августа 1944, у току повратног марша. Као какав научник — биолог, који, користећи сопствену болест, прати њено победничко надирање да би је описао и предао будућности испитану и именовану, и овај песник, осуђен да пропешачи, сада и без оне оскудне али бар редовне логорске хране и склонитости, хиљаде километара, псован, бијен, слабљен, претакао је патњу, истражену недогледним понављањима у њеном испољавању и у могућностима њеног именована, у песме назване разгледницама, порукама с пута.

То је био пут смрти, јер чак и оне, који су издржали до краја, он ће одвести у немачки логор Ораниенбург намењен уништењу. Водио је из бараке више Жагубице, преко Бора, до Пожаревца, Смедерева, Београда, Земунa, Панчева, Опова, Титела, Новог Сада, Србобрана, Црвенке, Сивца, Сомбора, па преко Дунава у дубину Мађарске, чак до њене северозападне границе. Без хране, сем повремених и на брзину добијених оскудних следовања на неком застанку, или залогаја узетих кришом од какве сажаливе жене на путу, или репе ископане из земље при вршењу нужде. С болестима које освајају и разарају. Уз све већу раздраженост чувара, који предосећају преврат и казну. Уз препаде есесоваца, који кад их сустигну, гоне логораше с пута, па их у јарковима газе и митраљирају. Раднотија напушта снага 8. новембра. Њега и још двадесетједног логораша, који су неспособни за даље пешачење, одред мађарских војника, коме су поверени, убија у селу Абда, пошто је најпре натерао неколицину најочуванијих да

ископају заједничку раку. У ту раку падају, заједно с Раднотијевим до скелета измршавелим, у потиљку прострељеним телом, и песме уписане у свешчицу с натписом „Авала 5”. На првој страници Радноти је уписао на пет језика, на мађарском, српскохрватском, немачком, француском и енглеском: „Овај нотес садржи песме мађарског песника Миклоша Раднотија”, и адресу на коју свешчицу треба послати. Тако је хтео осигурати да његове песме, што их је, попут њега, „тешки нанос (земље) скрио“, изађу једном на видело, сведочећи о последњим корацима по стрмој стази којом је прошао њихов творац.

МИКЛОШ РАДНОТИ

БОРСКА БЕЛЕЖНИЦА

Ez a jegyzőkönyvecske Radnoti Miklos magyar költő verseit tartalmazza. Kéri a megtalálót, hogy iuttassa el Magyarországra, Ortutay Gyula dr. egyetemi magántanár címére: Budapest, VII. Horánszky u. 1. I.

Ovaj notes sadrži pesme mađarskog pesnika Radnóti Miklósa. On moli nalaznika, da istog pošalje na adresu sveučilišnog profesora Ortutay Gyula, Budapest, Horánszky u. 1. I.

Es wird höfl. ersucht dieses Buch, welches die Gedichte des ungarischen Dichters Miklós Radnóti enthält, dem Herrn Universitäts-professor Gyula Ortutay wohnhaft in Budapest (VII. Horánszky u. 1. I.) zukommen lassen zu wollen. Verbindlichster

*Prière de vouloir parvenir ce cahier
..... d'écrivain hongrois Miklós Radnóti
..... Gyula Ortutay (professeur de
l'Université Budapest) Budapest, VII. Horánszky u.
1. I. Merci á l'*

..... contains the poems of the Hungarian poet Miklós Radnóti to Mr. Gyula Ortutay, Budapest university lecturer, Budapest, VII. Horánszky u. 1. I. Thank you in anticipation.

Ово је прва, уводна страница нотеса „Авала” у којем су пронађене, у заједничкој раци, Раднотијеве песме. Редови означени тачкицама нису могли да буду реконструисани, јер је влага уништила хартију. Други по реду текст је на српскохрватском.

HETEDIK ECLOGA

Látod-e, esteledik s a szögesdróttal beszegett, vad
tölgykerítés, barak oly lebegő, felszívja az este.
Rabságunk keretét elereszti a lassu tekintet
és csak az ész, csak az ész, az tudja a drót feszülését.
Látod-e drága, a képzelet itt, az is így szabadul csak,
megtöretett testiünket az álom, a szép szabadító
oldja fel és a fogolytábor hazaindul ilyenkor.

Rongyosan és kopaszon, horkolva repülnek a
fogyok,
Szerbia vak tetejéről búvó otthoni tájra.
Búvó otthoni táj! Ó, megvan-e még az az otthon?
Bomba sem érte talán? S VAN, mint amikor
bevonultunk?
És aki jobbra nyöszörg, aki balra hever, hazatér-e?
Mondd, van-e ott haza még, ahol értik e
hexametert is?

Ekezetek nélkül, csak sort sor alá tapogatva,
úgy írom itt a homályban a verset, mint ahogy élek,
vaksin, hernyóként araszólgatván a papíron;
zseblámpát, könyvet, mindent elvettek a LAGER
őrei s posta se jön, köd száll le csupán barakunkra.

Rémhírek és férgek közt él itt francia, lengyel,
hangos olasz, szakadár szerb, méla zsidó a hegyekben,
szétdarabolt lázas test s mégis RGY életet él itt, —
jóhírt vár, szép asszonyi szót, szabad emberi sorsot,
s várja a véget, a sűrű homályba bukót, a csodákat.

СЕДМА ЕКЛОГА

Видиш, већ смркава се а дивља храстова ограда
обрубљена
бодљикавом жицом и барака ко да лебде: упија
их вече.

Поглед нам спори размиче оквир наше
робијашнице
и само свест, само свест још зна за муку
затегнутих жица.

Видиш ли, драга, и машта овде само овако живе;
сломљена нам тела опушта само сан, лепи
ослобађајући сан:
логораши тада кућама својим крећу.

У прњама и ћелава, лете логораши, хрчући лете
из глувих забити Србије у скровите домаће
крајеве.

Скровити домаћи крајеви! О, да ли постоји још
дом?

Није ли га разорила бомба од часа кад га
напустисмо?

Онај што с десне стране ми стење, и овај што
с лева лежи,
да л наћи ће свој дом? И има л домаје где
хексаметар овај разумеју?

Без украса, тако, све ред по ред нижем, пипајућ
пишем ту, у мраку, ову песму, онако као што
живим,

*Fekszem a deszkán, férgek közt fogoly állat, a bolhák
ostroma meg-megujúl, de a légsereg elnyugodott
már.*

*Este van, egy nappal rövidebb, lásd, újra a fogság
és egy nappal az élet is. Alszik a tábor. A tájra
rásiüt a hold s fényében a drótok újra feszülnek,
s látni az ablakon át, hogy a fegyveres örszemek
árnya*

lépdel a falra vetődve az éjszaka hangjai közben.

*Alszik a tábor, látod-e drága, suhognak az álmok,
horkan a felriadó, megfordul a szűk helyen és már
újra elalszik s fénylik az arca. Csak én ülök ébren,
féligszított cigarettát érzek a számban a csókod
íze helyett és nem jön az álom, az enyhetadó, mert
nem tudok én meghalni se, élni se nélküled immár.*

**LAGER HEIDENAU,
ŽAGUBICA FÖLÖTT A HEGYEKBEŒ, 1944 VII.**

кô слепић, као гусеница, педаљ по педаљ хартију
мерим;
целу лампу, књигу, све нам чувари ЛАГЕРА
одузеше; пошта нам не стиже, само магла на
бараке се спушта.

Паничне вести и црва рој: тако овде у планини
живе Француз, Пољак,
Талијан бучни, Србин — јеретик, Јеврејин сетни.
Здрузгано, грозничаво тело, а ипак ЈЕДНИМ
животом оно живи:
вест чека добру, благу женску реч, судбину
слободног бића,
и чека крај што у гушћу помрчину баца, и чека
чудо.

Лежим на дасци, заробљена животиња међ
црвима; опсада
бува започиње опет, ал мува армада стихнула је
барем.

Вече је, а робовање, гле, краће је сад опет
за један дан; а краћи и живот мој. Логор спава.
На предео
месечев пада сјај и жице на месечини опет се
напињу,
и видиш кроз прозор како се уза зид пење
сенка наоружаних стражара, забасавши међ
гласове ноћне.

Логор спава, видиш ли, драга, жаморе снови,
хронће логораши
тргнувши се иза сна, обрне се на уском лежају и
одмах затим
поново заспи, а лице му блиста. Само ја седим
будан,
у устима ћутим укус допола попушене цигарете,
уместо укуса
твога пољупца; а сан, мелемни сан, не долази, јер
ни умрети не знам, ни живети, ево, без тебе ја не
знам.

ЛОГОР ХАЈДЕМАН, У ПЛАНИНАМА ИЗНАД
ЖАГУБИЦЕ, ЈУЛА 1944.

LEVÉL A HITVESHEZ

A mélyben néma, hallgató világok,
üvölt a csönd fülemben s felkiáltok,
de nem felelhet senki rá a távol,
a háborúba ájult Szerbiából
s te messze vagy. Hangod befonja álmom, —
s szívemben nappal újra megtalálom, —
hát hallgatok, míg zsong körém felállván
sok hűvös érintésü büszke páfrány.

Mikor láthatlak újra, nem tudom már,
ki biztos voltál, súlyos, mint a zsoldár,
s szép mint a fény és oly szép mint az árnyék,
s kihez vakon, némán is eltalálnék,
most bujdoskolsz a tájban és szememre
belülről lebbensz, így vetít az elme;
valóság voltál, álom lettél újra,
kamaszkorom kútjába visszahullva

féltékenyen vallatlak, hogy szeretsz-e?
s hogy ifjuságom csúcán, majdan, egyszer,
a hitvesem leszel, — remélem újra
s az éber lét útjára visszahullva
tudom, hogy az vagy. Hitvesem s barátom, —
csak messze vagy! Túl három vad határon.
S már őszül is. Az ősz is ittfelejt még?
A csókjainkról élesebb az emlék;
csodákban hittem s napjuk elfeledtem,
bombázórajok húznak el felettem;
szemed kékjét csodáltam épp az égen,

ПИСМО ЖЕНИ

У дубини слутим пустош нему, глуву,
крикнем, јер тишина урла ми у уву,
али одговора на то нигде није
из ратом смамљене, одсутне Србије,
а ти си далеко. Глас твој ми преплиће сање,
а у срцу свом га нећем опет, у свитање,
па ћутим, док крај мене шуште усправљене влати
неке горде, влажна додира папрати.

Кад ћу да те видим, већ не могу знати,
тебе што бејаше стамена ко псалам свјати
и лепа ко светлост и лепа ко сан,
да бих те нашао и нем и слеп, за трен.
Сада блудиш овим пределом без друма,
на очи ми долазиш изнутра, снагом ума,
стварност си била, сад си сан и машта
а ја, павши опет у бунар дечаштва,

љубоморно те кушам: ти ме волиш, је л да?
па ћеш у доба кад сазрим, једном, негда,
бити моја жена — томе се опет надам,
па из сањарења у буђење падам
и знам: жена си ми. Жена ми и узданица,
само си далеко. Преко седам дивљих граница.
А јесен већ стиже. Да л ће да ме овде задржи?
Сећање на пољупце наше сад још жешиће пржи;

веровах у чуда ал заборавих њихово сунце,
јата бомбардера надлећу споро врхунце;
баш сам се дивео плаветнилу твог ока сред
небеса,

*de elborult s a bombák fönt a gépben
zuhanni vágytak. Ellenükre élek, —
s fogoly vagyok. Mindent, amit remélek
fölmértem s mégis eltalálok hozzád;
megjártam érted én a lélek hosszát, —*

*s országok útjait; bíbor parázson,
ha kell zuhanó lángok közt varázslom
majd át magam, de mégis visszatérek;
ha kell szívós leszek, mint fán a kéreg,
s a folytonos veszélyben, bajban élő
vad férfiak fegyvert s hatalmat érő
nyugalma nyugtat s mint egy hűvös hullám:
a 2×2 józansága hull rám.*

**LAGER HEIDENAU,
ŽAGUBICA FÖLÖTT A HEGYEKBE, 1944 VIII-IX.**

*ал смрачи се, а бомбе у машинама, горе, од беса
пожелеше да падну. Борим се против страдања
а роб сам. И сва сам своја надања
одмерио, на ипак ћу да нађем до тебе стазе,
трагајућ за тобом обићох своје душе богазе —*

*и друмове царске; преко пурпурне жеравице,
ако треба, и преко живе пламене живице
ко чаробњак ћу проћи, ал вратити се морам;
ако треба, бићу жилав ко на дрвету кора,
на спокој тврдох мужева што на рубу пропасти
живе, спокој што вреди оружја и власти,
смирује ме, и ко хладан талас, изненада,
трезвеност 2×2 одједном на мене пада.*

**ЛОГОР ХАЈДЕМАН, У ПЛАНИНАМА ИЗНАД
ЖАГУБИЦЕ, АВГУСТ — СЕПТЕМБАР 1944.**

GYÖKÉR

*A gyökérben erő surran,
esőt iszik, földdel él
és az álma főfehér.*

*Föld alól a föld fölé tör,
kúszik s ravasz a gyökér,
karja akár a kötél.*

*Gyökér karján féreg alszik,
gyökér lábán féreg ül,
a világ megférgesül.*

*De a gyökér tovább él lent,
nem érdekli a világ,
csak a lombbal teli ág.*

*Azt csodálja, táplálgatja,
küld néki jó ízeket,
édes, égi ízeket.*

*Gyökér vagyok magam is most,
féregek között élek én,
ott készül e költemény.*

*Virág voltam, gyökér lettem,
súlyos, sötét föld felettem,
sorsom elvégeztetett,
fűrész sír fejem felett.*

LAGER HEIDENAU,
ŽAGUBICA FÖLÖTT A HEGYEKBEN, 1944. VIII. 8.

КОРЕН

*Из корена снага шикне,
кише део, земље део,
сан му снежнобео.*

*Из дубине к сунцу сврдла
корен лукав и препреден,
рука му ко коноп преден.*

*На мишици црв му спава,
на колону црв му дремље,
свет процрвља изнад земље.*

*Али корен живи даље,
не брине за ране дана,
сан му — грана расцветана.*

*Њој се диви и њу храни,
сокове јој шаље свеже,
соковима к себи веже.*

*Сад сам и ја, ево корен,
међ црвима живим, тих,
ту се рађа и тај стих.*

*Постах корен, цвет сам био,
тешки ме је нанос скрио,
судбине ме рани мач,
нада мном тестере плач.*

ЛОГОР ХАЈДЕМАН, У ПЛАНИНАМА ИЗНАД
ЖАГУБИЦЕ, 8. АВГУСТ 1944.

A LA RECHERCHE . . .

*Régi szelíd esték, ti is emlékké nemesedtek!
Költőkkel s fiatal feleségekkel koszorúzott
tündöklő asztal, hova csúszol a múltak iszapján?
hol van az éj, amikor még vigan szürkebarátot
ittak a fürge barátok a szépszemü karcsu pohárból?*

*Verssorok úsztak a lámpák fénye körül, ragyogó zöld
jelzők ringtak a metrum tajtékos taraján és
éltek a holtak s otthon voltak a foglyok, az eltiünt
drága barátok, verseket írtak a rég elesettek,
szívükön Ukrajna, Hispánia, Flandria földje.*

*Voltak, akik fogukat csikorítva rohantak a tűzben,
s harcoltak, csak azért, mert ellene mitse tehettek,
s míg riadozva aludt körülöttük a század a mocskos
éj fedezéke alatt, a szobájuk járt az eszükben,
mely sziget és barlang volt nekik e társadalomban.*

*Volt, ahová lepecsételt marhakocsikban utaztak,
dermedten s fegyvertelen álltak az aknamezőkön,
s volt, ahová önként mentek, fegyverrel a kézben,
némán, mert tudták, az a harc, az az ő ügyük ott
lenn, —
s most a szabadság angyala őrzi nagy álmuk az éjben.*

*S volt ahová . . . mindegy. Hova tüntek a bölcs
borozások?
szálltak a gyors behívók, szaporodtak a
verstöredékek,*

A LA RECHERCHE . . .

Давне, кротке вечери, и ви се узнесосте до
племства успомена!
Куда то клизиш у блатиште прошлости, гиздави
столу,
овенчан песницима и женама младим?
где ноћ је она кад су пријатељи ведри
весело испијали францишканац из сјајнооких
чаша уска струка?

Стихови су јатом лепришали у благој светлости
лампи, лебделе су блиставе, зелене
метафоре у запењеној крести метра, а
мртви су били још живи, робови били у дому
свом, нестали
драги пријатељи, они што су већ пали — писали
су песме,
на срцу им земља Украјине, Шпаније, Фландрије.

Било их је који су у ватру срљали стиснутих зуба
и ратовали само зато што нису могли ништа
против тога,
и док је свуд око њих спавала чета под прљавим
белдахином неба, у свест су им долазили њихове
собе
које им бејаху оток и пећина у овом свету.

Било је оних који су путовали у запечаћеним
фургонима,
и немоћни, голоруки стајали на пољима минама
засејаним.

*és szaporodtak a ráncok a szépmosolyú fiatal nők
ajka körül s szeme alján; elnehezedtek a tündér-
léptű leányok a háboru hallgatag évei közben.*

*Hol van az éj, az a kocsmá, a hársak alatt az az
asztal?
és akik élnek még, hol vannak a harcra tiportak?
hangjuk hallja szívem, kezem őrzi kezük szorítását,
művük idézgetem és torzóik aránya kibomlik,
s mérem (néma fogoly), — jajjal teli Szerbia ormán.*

*Hol van a éj? az az éj már vissza se jő soha többé,
mert ami volt, annak más távlatot ad a halál már. —
Ülnek az asztalnál megbujnak a nők mosolyában
és beleisznak majd poharunkba, kik eltemetetlen,
távoli erdőkben s idegen legelőkön alusznak.*

LAGER HEIDENAU,
ŽAGUBICA FÖLÖTT A NEGYEKÉBEN, 1944. VIII. 17.

Било је оних који су ишли својеволно, с оружјем,
немо, знајући да је рат овај њихова ствар —
сад анђеослободе у ноћи чува њихов велики сан.

А бивало је да су... свеједно. Где су нестале
мудре теревенке?
низали су се вртоглави састанци, песнички се
рађали фрагменти,
множиле се боре око усана и очију оних
жена са осмехом лепим; раскрупњале су се за
мучних
ратних година девојке са ходом кошуте.

Где је ноћ она, она крчма, онај сто под липама?
где су они што још живе, они што ратују?
у срцу глас им чујем, рука ми чува њихових руку
стисак,
дела им у сећању дозивам и наслућујем њихова
торза
и одмеравам их (ја, неми роб) — на бреговима
јауком испуњене Србије.

Где је ноћ? ноћ она што се више вратити неће.
јер свему што је било смрт ће други изглед дати.
За столом ће да седе, криће се у осмеху жена
и пиће из наших чаша они што несахрањени
спавају у шумама далеким и на пашњацима туђим.

ЛОГОР ХАЈДЕМАН, У ПЛАНИНАМА ИЗНАД
ЖАГУБИЦЕ, 17. АВГУСТ 1944.

NYOLCADIK ECLOGA

KÖLTŐ

Üdvözlégy, jól bírod e vad hegyi úton a járást.
szép öregember, szárny emel-é, avagy üldöz az ellen?
Szárny emel, indulat űz s a szemedből lobban a
villám,
üdvözlégy, agg férfiu, látom már, hogy a régi
nagy haragú próféták egyike vagy, de melyik,
mondd?

PRÓFETA

Hogy melyik-e? Náhum vagyok, Elkós városa
szült és
zengtem a szót asszír Ninivé buja városa ellen,
zengtem az isteni szót, a harag teli zsákja valék en!

KÖLTŐ

Ismerem ős dühödöt, mert fennmaradott, amit írtál.

PRÓFETA

Fennmaradott. De a bűn szaporább, mint annak
előtte,
s hogy mi a célja az Úrnak, senkise tudja ma sem
még.
Mert megmondta az Úr, hogy a bő folyamok
kiapadnak,
hogy megroggyan a Kármel, a Básán és a Libánon
dísze lehervad, a hegy megrendül, a tűz elemészt
majd
mindent. S úgy is lőn.

ОСМА ЕКЛОГА

ПЕСНИК

Поздрављен буди, леги старче, добро подносиш
ход по овим дивљим,
планинским стазама, дижу ли те крила, или те
душманин гони?
Крила те дижу, узбуђење те гони и пламен ти из
ока сева,
поздрављен буди, старино часна, већ видим да си
један
од оних древних, гневних пророка, ал' који, реци?

ПРОРОК

Питаш ме који? Ја сам Наум, Елкошанин,
дизао своју сам ријеч против блудног асирског
града Ниниве,
дизао сам божанско слово, мијех сам био испуњен
гњевом!

ПЕСНИК

Познајем твој древни гнев, јер остало је што писа.

ПРОРОК

Остало је. Ал' гријехови још чешићи су но прије,
а какве су намјере Господње, то још ни данас
нико не зна.
Јер Господ рече да ће бујне исушити ријеке,
да ће свенути чари Кармила, Васана, Либанона,
горе ће да се потресу, огањ ће земљу сву
да спржи. И тако и би.

KÖLTŐ

Gyors nemzetek öldösik egymást,
s mint Ninivé úgy meztelenül le az emberi lélek.

Mit használtak a szózatok és a falánk fene sáskák
zöld felhője mit ért? hisz az ember az állatok alja!
Falhoz verdesik itt is, amott is a pötty csecsemőket,
fáklya a templom tornya, kemence a ház, a lakója
megsül benne, a gyártelepek fölszállnak a füstben.
Égő néppel az utca rohan, majd bűgva elájul,
s fortyan a bomba nagy ágya, kiröppen a súlyos
ereszték

s mint legelőkön a marhalepény, úgy megsugorodva
szertehevernek a holtak a város téerein, ismét
úgy lőn minden, ahogy te megírtad. Az ősi gomolyból
mondd, mi hozott most mégis e földre?

PRÓFETA

A düh. Hogy az ember
ujra s azóta is árva az emberforma pogányok
hadseregében. — S látni szeretném újra a bűnös
várak elestét s mint tanu szólni a kései kornak.

KÖLTŐ

Már szóltál. S megmondta az Úr regen szavaidban,
hogy jaj a prédával teli várnak, ahol tetemekből
épiül a bástya, de mondd, évezredek óta lehet, hogy
így él benned a düh? ilyen égi, konok lobogással?

PRÓFETA

Hajdan az én torz számat is érintette, akárcsak
bölc Izaiásét, szénnel az Úr, lebegő parazsával
úgy vallatta a szívem; a szén izzó, eleven volt,
angyal fogta fogóval s: „nézd imhol vagyok en, mívj

engem is el hirdetni igédet”, — szótam utána.
És akit egyszer az Úr elküldött, nincs kora annak,
s nincs nyugodalma, a szén, az az angyali, égeti ajkát.
S mennyi az Úrnak, mondd, ezer év? csak pille idő
az?

KÖLTŐ

Mily fiatal vagy atyám! irigyellek. Az én kis időmet
mérném szörnyü korodhoz? akár vadsodru patakban
gömbölyödő kavicsot, már koptat e röpke idő is.

PRÓFETA

Csak hiszed. Ismerem ujjabb verseid. Éltet a méreg.
Próféták s költők dühe oly rokon, étek a népnek,
s innivaló! Élhetne belőle, ki élni akar, míg
eljön az őrszág, amit ígért amaz ifju tanítvány,
rabbi, ki bétöltötte a törvényt és szavainkat.
Jöjj hirdetni velem, hogy már közelít az az óra,
már születőben az ország. Hogy mi a célja az

Úrnak, —
kérdém? lásd az az ország. Utrakelünk, gyere,
gyűjtsük

ПРОРОК

Негда је и моја наказна уста опрљио жаром
и уста мудрог Исаије, а у срцу сам вјеровао да је
жеравице Господње; жеравица бијаше врела,
штитавицама, и: „погледај где сам,
и мене да ријеч ти оглашујем“, за њом ја рекох.
И кога је Господ послао једном, тај за времена не
спокоја нејма; жеравица, она анђеоска, на уснама
И шта је Господу тисућ лета, реци? Колико
трептај само!

ПЕСНИК

Како си млад, оче! завидим ти. Како да поредим
своје сићушно време с годинама твојим силним?
као што река бујна тока односи белугак заобљени.

ПРОРОК

Чини ти се. Познајем новије пјесме твоје. Гњев те
Бијес пјесника и пророка један је другом веома
и пиће за пук! Још би од њега живјети могло
дође оно царство што га је обетовао онај ученик
рабин тај што испунио је законе и ријечи наше.
Крени да са мношћом огламујеш да ближи се већ
да већ се рађа царство оно. А какве су намјере
питај те? То царство види. На пут кренућемо,
хајде, у гомилу сакупимо

*össze a népet, hozd feleséged s mess botokat már.
Vándornak jó társa a bot, nézd, add ide azt ott,
az legyen ott az enyém, mert jobb szeretem, ha
göcsörtös.*

**LAGER HEIDENAU,
ŽAGUBICA FÖLÖTT A HEGYEKBE, 1944 VIII. 23.**

RAZGLEDNICA

*Bulgáriából vastag, vad ágyúszó gurul,
a hegyerincre dobban, majd tétováz s le hull;
torlódik ember, állat, szekér és gondolat,
az út nyerítve hőköl, sörényes ég szalad.
Te állandó vagy bennem e mozgó zürzavarban,
tudatom mélyén fénylesz örökre mozdulatlan
s némán, akár az angyal, ha pusztulást csodál,
vagy korhadt fának odván temetkező bogár.*

1944 AUGUSZTUS 30. A HEGYEK KÖZT

ERÖLTETETT MENET

Bolond, ki földre rogyván fölkél és újra lépked,
s vándorló fájdalomként mozdít bokát és térdet,
de mégis útnak indul, mint akit szárny emel,
s hiába hívja árok, maradni úgyse mer,
s ha kérdezed, miért nem? még visszaszól talán,
hogy várja őt az asszony s egy bölcsebb, szép halál.
Pedig bolond a jámbor, mert ott az otthonok
fölött régóta már csak a perzselt szél forog,
hanyattfeküdt a házfal, eltört a szilvafa,
és félelemtől bolyhos a honni éjszaka.
Ó, hogyha hinni tudnám: nemcsak szívemben hordom
mindazt, mit érdemes még, s van visszatérni otthon;
ha volna még! s mint egykor a régi hűs verandán
a béke méhe zöngne, míg hűl a szilvalekvár,
s nyárvégi csönd napozna az álmos kerteken,
a lomb között gyümölcsök ringnának meztelen,
és Fanni várna szökén a rőt sövény előtt,
s árnyékot írna lassan a lassú délelőtt, —
de hisz lehet talán még! a hold ma oly kerek!
Ne menj tovább, barátom, kiálts rám! s fölkelek!

BOR, 1944 SZEPTEMBER 15.

УСИЉЕНИ МАРШ

Луд је ко се сруши на устане после станке
и с болом скитничким покрене колена, чланке,
па ипак иде даље, на крилу сулуде песме,
залуд га мами јарак, остати ипак не сме,
и питаш ли га зашто? даће ти ваљда одговор шкрт,
да жена га чека и нека мудрија смрт.
Ал ипак луд је свако ко се нада бољој смрти;
над домом му се давно још само ветар врти,
зид је већ порушен, поломљен шљивик лежи,
и од страве ноћ се над домом му јежи.
О, како бих веровати мого да није само кратак
сан све то што вреди и да имам дом за повратак;
о, кад би га било! и ко негда на свежој веранди
зујале би пчеле мира док се пекмез хлади,
а башту би облио умирућег лета ход,
међ грањем би се љуљао зрели, голи плод,
чекала би ме Фани пред плотом тим што пева,
и падале би сенке тромога поподнева —
све ће то можда бити! месец је високо пропет!
Не пролази, пријатељу, зовни ме! устаћу опет!

Бор, 15. септембар 1944.

RAZGLEDNICA (2)

*Kilenc kilométerre innen égnek
a kazlak és a házak,
s a rétek szélein megülve némán
riadt pórok pipáznak.
Itt még vizet fodroz a tóra lépő
apró pásztorleány
s felhőt iszik a vizre ráhajolva
a fodros birkanyáj.*

CSERVENKA, 1944 OKTÓBER 6.

РАЗГЛЕДНИЦА (2)

*На девет километара одавде горе
стогови и куће се руше,
а на пољима, седећи немо,
преплашени сељаци из лула пуше.
Овде још босом ногом језеро мути
чобаница млада
и облаке пију, нагнута над водом,
кудрава стада.*

ЧЕРВЕНКА, 6. ОКТОБАР 1944.

RAZGLEDNICA (3)

*Az ökrök száján véres nyál csorog,
az emberek mind véreset vizelnek,
a század bűzös, vad csomókban áll.
Fölöttünk fú a förtelmes halál.*

MOHÁCS, 1944 OKTÓBER 24.

РАЗГЛЕДНИЦА (3)

*Из воловских губица крвава бала точи,
људи болно-крваво мокре,
чета се кужно у гомили врти.
Над нама фркће гнусоба смрти.*

МОХАЧ, 24. ОКТОБАР 1944.

RAZGLEDNICA (4)

*Mellézuhanam, átfordult a teste
s feszes volt már, mint húr, ha pattan.
Tarkólövés. — Így végzed hát te is, —
súgtam magamnak, — csak feküdj nyugodtan.
Halált virágzik most a türelem. —
Der springt noch auf, — hangzott fölöttem.
Sárral kevert vér száradt fülemen.*

SZENTKIRÁLYSZABADJA, 1944 OKTÓBER 31.

РАЗГЛЕДНИЦА (4)

*Сруши се крај њега, тело се преврну,
већ згрчено беше ко струна на мразу.
Метак у потиљак. — Овако ћеш и ти, —
шапнух себи — полегни на стазу.
Трпљење процвета у смрт што мори. —
Der springt noch auf — зачух над собом,
Крваво се блато у уху ми скори.*

SENTKIRALJSABADJA, 31. ОКТОБАР 1944.

TARTALOM

Hetedik ecloga	— — — — —	18
Levél a hitveshez	— — — — —	22
Gyökér	— — — — —	26
A la recherche	— — — — —	28
Nyolcadik ecloga	— — — — —	32
Razglednica	— — — — —	40
Erőltetett menet	— — — — —	42
Razglednica (2)	— — — — —	44
Razglednica (3)	— — — — —	46
Razglednica (4)	— — — — —	48

САДРЖАЈ

	Страна
Седма еклога	— — — — — 19
Писмо жени	— — — — — 23
Корен	— — — — — 27
A la recherche	— — — — — 29
Осма еклога	— — — — — 31
Разгледница	— — — — — 41
Усиљени марш	— — — — — 43
Разгледница (2)	— — — — — 45
Разгледница (3)	— — — — — 47
Разгледница (4)	— — — — — 49

Миклош Радноти са супругом пре интернирања

Баракe за смештај логораша

Логораши једног борског логора постројени за прозивку

Посмртни остаци мађарских родољуба

**Спомен-костурница мађарских Јевреја страдалих
у Бору и околини**

Ennen kuin

Ennen kuin pilkka syysin jällel to ujra lepked,
Ennen kuin laudalombent moadit bokat i tidet,
Ennen kuin vaaad aul, vint abit saimyy eucl.
Ennen kuin kisa i oib, meradui logee uis,
Ennen kuin aiat uen? udg vrisarot talin,
Ennen ot sa usouy, s eg lilesekt, sig haldl.
Ennen kuin a jaimbor, vort ot er othores
Ennen kuin uie csak a persell seil forog,
Ennen kuin a haispal, utoot a silva ja,
Ennen kuin vort kelpes a he mi ejacka.
Ennen kuin hiesi tadmami, nencak siivemben hordom
Ennen kuin vort idamud meg, s van vioratini othori;
Ennen kuin vort vort - s vint eykor a vort hies viorandia
Ennen kuin vort vort; mig hal a silvalakovi,
Ennen kuin vort vort vort vort na aluos kiveten,
Ennen kuin vort vort vort vort ringuina sh mestelen,
Ennen kuin vort vort vort a vort vort vort vort.
Ennen kuin vort vort vort a lason hollott,
Ennen kuin vort vort vort a haldina of keret!
Ennen kuin vort vort vort, hialts vort! o palkelaki!

200

1944. Sept. 15.